

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
International Journal of Social Sciences (IJSS)
ISSN 2548-0685 www.sobider.net

El- ÂZZABE

العزابة

Orhan Ateş*

Özet

Azzâbe ya da diğer adı ile Halka Kuzey Afrika'da İbâdîler tarafından kurulmuş bir sistemdir. Egâlîbe ve Şia'nın saldırılarından büyük zarar gören İbâdîler yenilginin altında ezilip yok olmayı beklemek yerine kendi varlıklarını ve İslâm'ın ahkâmını ayakta tutmak için Azzâbe adı verilen çok akıllıca düşünülmüş bir sistem kurmuşlardır. Azzâbe sadece halkın sorunlarını çözen bir kurum değildir. Azzâbe İslâm ahkâmını temsil etmek görevini de yüklenmiştir. Bu nedenle Halka'ya dahil olan kimseler itina ile seçilmektedir. Azzâbe, yeni bir devlet ilanına gerek duymadan, zalim bir devlet ile ilişki kurmadan ve Hakkı ayakta tutmayı amaçlayan bir sistemdir. Ülkemizde Azzâbe hakkında yazılan bir makale dışında yeterli çalışma ne yazık ki mevcut değildir.

Anahtar Kelimeler

Azzâbe Rüstemiyye Manu Savaşı Egalibe

Giriş

Makalemizin konusu Kuzey Afrika İbâdîleri tarafından kurulan Azzâbe teşkilatıdır. Emevîler'in siyasi baskıları altında şuraya dayalı adil bir devlet kurmanın zorluğunu fark eden İbâdîler merkezden uzak bölgelere yöneldiler. Kuzey Afrika'daki şartları uygun gören Ebu Ubeyde, Seleme b. Sa'd'i Afrikaya gönderdi. Onunla başlayan tebliğ faaliyeti kısa zamanda sonuç verdi ve İbâdîler Kuzey Afrika'da Rüstemiler Devletini ve Libya İmamlığını kurdular. Ancak İlerleyen süreçte Abbasoğulları'nın Libya İbâzî imamlığını, Fatimîlerin de İbâdî

* Doç. Dr., İslam mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı.
orhanates1624@hotmail.com

Rüstemî Devletini yıkması sonucu baskılara dayanamayan İbâdîler güçlerini kaybettiler. Varlıklarını korumak, İslâm'ı doğru temsil etmek ve zalim bir devlete ihtiyaç duymadan işlerini yürütmek için Azzâbe teşkilatını kurdular. Kuzey Afrika'da kurulan Azzâbe teşkilatı daha sonra diğer İbâdî bölgelere yayılmıştır.

Azzâbe¹ İbâdîler tarafından kurulan bir teşkilattir. İbâdiyye mezhebi hicrî birinci asrın ikinci yarısında yaşamış Basra'nın büyük âlimlerinden Câbir b. Zeyd'e dayandırılır.² Fakat bu cümleden fırkanın ilk defa Câbir b. Zeyd ile başladığını anlamak yanlış olur. Çünkü İbâdî görüşleri sistematize eden İmam Câbir b. Zeyd olmakla birlikte fırka fiili olarak daha gerilere gider.³ İbâdiyye, Muhakkime-i Ulayı selef olarak kabul eder.⁴ Muhakkime-i Ulâ⁵ imamları doğrudan Hz. Peygamber ve sonrasında gelen ilk iki halifenin imametini ardından üçüncü Halifenin ilk altı yılını ve dördüncü halifenin tahkime kadar olan imametini onaylar.⁶ İbâdî anlayışa göre Hz. Ali ümmetin kendisine verdiği imamet görevine sahip çıkamamış,⁷ onu yetkisiz iki hakemin⁸ eline bırakmak sureti ile imamet bağına boynundan çıkarmıştır.⁹ Sıffin Savaşı'nın kötü yönetilmesi sonucu savaşı kazanan Muaviye b. Ebî Süfyan hilafeti melikliğe dönüştürerek onu Ümeyye oğullarının mülkü haline getirdi.¹⁰ Muhakkime ve onların halefi İbâdîler meşru hilafetin Hz. Ali'den sonra İbâdî imamlara geçtiğine inanırlar.¹¹

Yönetimi ele geçiren Emevîler, İslâm'ın şura prensibini ve adaleti isteyenleri kendisine düşman görmeye başladı. Onlara karşı iki yönlü mücadele yürüttüler; birincisi, fiziki darp ikincisi psikolojik darp. Fiziki darp ona maruz kalanlar ile sınırlı kalırken psikolojik darbin etkisi hala etkisini devam ettirmektedir. Çünkü Ümeyye Oğulları adaleti ve şurayı talep eden muhalifleri, İslâm'ın dışına atmaya güç yetiremeyince onları, kendileri tarafından sınırları çizilen ehl-i sünnet dairesi dışında tutarak ümmet nazarında karalama, ötekileştirme ve

¹ Mesud, Mezhudî, *Cebeli Nefuse*, Sib 2019, s. 425

² Şemmâhi, *Kitabu's-Siyer*, Lübnan 2009, 37, 182-189

³ Ateş, Orhan, *Günümüz Umman İbadiyyesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi 2007 Bursa, s. 59-60.

⁴ Ateş, Orhan, İmam Ebû Şa'sa Câbir b. Zeyd Ve İbâdiyye Fırkası İçindeki Yeri Ve Önemi*, *ASEAD Avrasya Uluslararası Hakemli Dergi*, 2007 Mart sayısı, s. 58-83.

⁵ Şemmâhi, *Kitabu's-Siyer*, 33-38

⁶ Kalhâtî, Kalhâtî, *el-Keşf ve'l- Beyân*, (thk. Seyyid İsmail Kâşif), c. II, Saltanat-ı Umân, 1980. s.325-326

⁷ Yusuf b. Bekir el-Hâc Sa'îd, *Tarihu'l-İbadiyyeti fi'l-Magribi'l-İslâmi*, s.1-7.

⁸ Berrâdî, Ebu'l-Kâsım, *Cevahiru'l Münteka*, cd, s. 134.

⁹ Ateş, Orhan, "Tahkim Telakkisine Eleştirel Yaklaşım", *DÜİF: Dergisi*, Diyarbakır 2012, c. 14, sayı 1, s. 293-328.

¹⁰ Yusuf b. Bekir el-Hâc Sa'îd, *Tarihu'l-İbadiyyeti fi'l-Magribi'l-İslâmi*, Gardaye 2016, s10; Şemmâhi, *Siyer*, s. 59-62.

¹¹ Kalhâtî, *el-Keşf ve'l- Beyân*, (thk. Seyyid İsmail Kâşif), c. II, Saltanat-ı Umân, 1980. s.325-326

yalnızlaştırma siyaseti takip ettiler.¹² Bu tiksinti verici siyasetin bir neticesi olarak İbâdiyye kaynaklara sünnet düşmanı ve sahabe düşmanı olarak yansıtılmıştır.

İbâdî olmayan kaynaklar İbâdîler’i toplumun huzurunu bozan ifsatçı bir topluluk olarak göstermelerine rağmen¹³ Câbir b. Zeyd hayatı boyunca bir isyan girişiminde bulunmamıştır. Kendisinden sonra İmam olan Ebu Ubeyde, taraftarlarını sürekli olarak sükûnete çağırmıştır.¹⁴ Buna rağmen İmam Câbir b. Zeyd, Omân’a¹⁵ sürgün edildi. Ebu Ubeyde, Haccac’ın kamçılarından kurtulamadı ve tutuklanıp hapse atıldı. Ebu Ubeyde ve ona tabi olanlar şuranın ve adaletin gerçekleşeceği bir devletin kurulma imkânının ancak Emevîler’in zorbalığından uzak bir bölgede gerçekleşebileceğini anladılar. Bunun için uzak bölgelere Umman’a, Yemen’e ve Kuzey Afrika’ya yönelmeye başladılar.¹⁶

Yabancılar Afrika’nın zenginliklerini ele geçirmek için çok sayıda sefer düzenlediler. Afrikalılar bu saldırılara karşı koyabilmek için birlikte mücedele etmeyi öğrendiler. İlk Müslüman mücahitler Afrika’ya yöneldiklerinde Berberiler, Müslümanların da amacının Afrika’nın zenginliklerini ele geçirmek olduğunu sandılar. Müslümanlara karşı kendilerini savundular. Ancak İslâm’ı ve Müslümanları tanıdıkça bu karşı koyuşlar azaldı.¹⁷ Özellikle İslâm’ın sömürgeciliğe karşı çıkan eşitlikçi çağrısıyla hicrî birinci asrın sonlarına doğru İslâm’a karşı direnişler durma noktasına geldi. Hicri ikinci asrın ortalarına gelindiğinde isyanların yeniden başladığını görmekteyiz. İslâm hilafetinin merkezinde yaşanan değişimler merkezi olumsuz etkilediği gibi dış bölgeleri de olumsuz etkilemiştir. Valilerin melikleri memnun etmek için topladıkları haksız vergiler ve Arapçılık siyaseti bunlar arasında yer almaktadır. Berberilerin harekete geçmesi hicrî II. asrın başlarında Yezid b. Ebi Müslim’in (m.720) Afrika’ya vali olması ile başladı. Bu konu hakkında İbnu’l-İzârî el Marakesî şu bilgileri verir. ‘‘Zalim ve despot biri idi. Berberiler onu muhafaza ediyorlardı. Bir gün minbere çıkıp şöyle bir hitapta bulundu. ‘‘Ben Rum krallarının muhafızlarına yaptıkları gibi muhafızlarımın ellerini isimlerini yazdırmak istiyorum. Muhafızların sağ eline ismini, sol eline de muhafızım diye yazacağım ki diğer insanlar arasında bilinsinler.’’ Muhafızlar da bunu işitince onu öldürmek üzere anlaştılar.’’¹⁸ Yine Tanca’da bulunan valinin haksızlıklarının kıvılcımları yükselmeye

¹² Berrâdî, Ebu’l-Kâsım, *Cevahiru’l Münteka*, 158-160.

¹³ Nesefî, Ebû’l-Muîn Meymûn b.Muhammed (508/1114), *Tabsiratü ’l-Edille fî Usûli ’d-Dîn*, Beyrut, 1988. s. 52.

¹⁴ Kaşif, *Uman fî Fecri’l-İslâm*, 41.

¹⁵ Şemmâhî, *Kitabu’s-Siyer*, 83.

¹⁶ el-Harisi el- Umman-i el Ukud el -Fidiyye .s.142.149; Halifât, *Neş’et*, 25. Halifât, eserin bir yazma nüshasının Kahire’deki Dar-u Kütübi’l-Mısriyye’ de bulunduğunu söyler. Ancak kayıt numarasını zikretmez.

¹⁷ Dercinî Berberiler’in faziletlerini anlatan bir bölüm yazmıştır. c. I, s, 55-58

¹⁸ İbnu’l- Azarî, el _Marakeşi, Elbeyan, El Mağrib fi Ahbari’l- Endulüs ve’l- Mağrib, , Beyrut c. 1 s.48

başladı. Bu vali orada kötü bir şekilde davranmaya, zekât ve üşürlerde haksızlık yapıyor ve Berberiler'i Müslümanların ganimeti olarak görüyordu.¹⁹

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Basra²⁰ ve Küfe gibi merkezi vilayetlerde hak ve adalete dayalı bir imametın kurulamayacağını anlayan Ebu Ubeyde, Kuzey Afrika'ya ağırlık vermeye başladı. Afrika'da valilerin adil olmayan yönetimleri eşitlik ve adalet çağrısı yapan İbâdî davetçilerin işini kolaylaştırdı. İbâdî davet Berberiler üzerinde etkili oldu. Hz. Peygamber'den sonra Müslümanlar'ı yöneten halifelerin adil yönetimlerini İbâdîler'de buldular. Hocası Ebu Ubeyde Müslim b. Ebi Kerîme'nin emri ile Kuzey Afrika'ya giden Seleme b. Sa'd,²¹ Nefuse ve Huvvâre kabileleri arasında başlattığı devetini daha geniş kesimlere yaydı. İbâdîler Haris b. Telid el-Hadramî²² ve Abdulcebbar b. Kays el-Muradî'nin öncülüğünde Trablus'u almak için bir araya geldiler ve Abdurrahman b. Habib'in ordusuna karşı başarılı oldular. İbâdîler ilk askeri girişimlerinde zafer gerçekleştirdiler, ama bu zafer uzun sürmedi. Çünkü İbâzî liderler öldürüldü. Her iki liderin kılıçları birbirine saplı olarak bulundu.²³ İbâdîler daha sonra İsmail b. Ziyâd en-Nufusî'yi lider olarak seçtiler. Ama Abdurrahman bin Habib bu kargaşalı durumdan faydalanmasını bildi ve onları yenilgiye uğratıp İsmail b. Ziyâd'ı öldürdü.

Bu durum Ebu Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme'yi²⁴ daha köklü tedbirler almaya yöneltti. Bilginin en güçlü ve kalıcı güç olduğuna inanan Seleme b. Sa'd, Nufuse dağlarından Muhammet b. Abdulhamit b. Muğaydir el-Cenavunî'yi Ebu Ubeyde'ye gönderdi.²⁵ Bunun hemen ardından Kuzey Afrika'da çeşitli bölgeleri Kayravân-Orta Kuzey Afrika, Tunus'un güneyi ve Dağdamış-temsinden ve çok profesyonelce seçilen bir ilim grubu Basra'ya gönderildi. Bu grup için Abdurrahmân b. Rüstem, Asım es-Sidratî, Ebu Davut el-Kublî en-Nefzaf, İsmail b. Derar el-Ğademisî seçildi. Bu grup: hicrî 135 yılında Kuzey Afrika'dan ayrılıp Basra'ya geldi ve Basra'dan onlara Ebul Hattâb, Abdul Ali b. es-Semih el-Meafiri de katıldı.²⁶ Bu kişiler Ebu Ubeyde'den gerekli ilmi aldıktan sonra hicrî 140 yılında Basra'dan döndüler. Ebu'l-Hattâb'ı imam olarak seçen İbâdîler Trablus'a girmek üzere bir araya geldiler.²⁷ Trablus'a gizli bir şekilde giren İbâdîler yönetimi ele geçirdiler. Ebu'l Hattâb raşit halifelerin yolunu takip ederek devleti sağlam temeller üzerine kurmaya çalıştı.²⁸ Kayrevânı ele geçiren

¹⁹ İbnü'l- Esîr, *el -Kamil fi't-Tarih*, Beyrut 1965 c.V.s.191

²⁰ Şemmâhî, *Kitabu's-Siyer*, s. 27

²¹ Cabirî, Ferhat, *Nizamu'l-Azzâbe inde'l-İbâziyye ve Vehbiyye*, Tunus 1975, s. 19; Mesudi, Mezhud, *Cebeli Nefuse*, Sib 2019, s. 290; Şemmâhî, 40; Mesudî, mezhudî, *Cebeli Nefuse*, Sib 2019, s. 290

²² Şemmâhî, *Kitabu's-Siyer*, s. 61

²³ Dercinî, *EtTabakâtü'l-Meşâyih bi'l-Magrib*, c. 1, s. 24. 25....63

²⁴ Dercinî, c.1, s.51

²⁵ Muhammed Ali Debûz, ,adı geçen eser sayfa.188.

²⁶ Muhammed Ali Debûz, s. 189.195.

²⁷ Dercinî, *Tabakât*, c. 1, s. 23

²⁸ Dercinî c.I, s. S. 71-83; Muhammed Ali Debûz, s. 209.210.)

Haricî Sufriiler halka zulmedince onlar da İbâdîler'den yardım istediler. Ebu'l- Hattâb askerleri ile Kayravân'a yöneldi²⁹ ve Sufriiler'in hâkimiyeti altındaki Kabisi ele geçirdi. Daha sonra Kayravân'a saldırmaya devam eden Ebu'l-Hattâb Sufriilerî yendikten sonra hicrî 141 (Miladi 758) yılında Kayravân'a girdi.³⁰ Ebu'l Hattâb savaş sonrası çok asil davranarak insanların malına ve canına zarar vermedi.³¹ Adil yönetimleri ve güzel ahlakları sayesinde kısa zamanda Berberiler'in gönlüne girmeyi başaran İbâdîler, Rüstemiler devletini kurdular. Fatimîer'in saldırıları sonucu Rüstemiler devleti yıkıldı. Bu durum İbâdîler'i yeni bir arayışa soktu. Varlıklarını ve İslâmî yaşamı korumak için Azzâbe teşkilatını' kurdular.³²

Konu hakkında ülkemizde yeterli akademik çalışma ne yazık ki mevcut değildir. Azzâbe hakkında Arapça çalışmalar da sınırlıdır.³³ Makalemiz Azzâbe'nin oluşum şartları, yapısı ve çalışma biçimi ile sınırlıdır.

Âzabenin Düzeni Nasıl Oluşturdu

Hicrî üçüncü yüzyılın sonlarında Libya, Tunus ve Cezayir de yaşayan İbâdîler'i etkileyen iki büyük olay meydana geldi. Bu olayların İbâdîler üzerinde çok büyük bir etkisi olmuştur. Birincisi; Eġalibe ve İbâdîler arasında Manu sarayında gerçekleşen Tahine Savaşıdır. Bu savaşta zalim Ahmet b. Ağleb İbâdîler'e büyük bir darbe vurdu. İkincisi; Şî' Fatimîer'in Rüstemiyye Devletine son vermesidir.

Şî'a ve Eġlebiyye bu iki devlet İslâm'ın hükümlerine uymadıkları ve onun ile amel etmedikleri için İbâdiyye üleması yürütebilecekleri ve onun ile Allah'ın hükümlerini vatanlarında uygulayabilecekleri bir sistem oluşturma ve bu sistemle ümmeti doğru bir şekilde yönlendirme üzerinde düşündüler. Bunu da yeni bir devlet îlanına sığınmadan ve zalim bir devlet ile ilişki kurmadan yapmak istediler.

İbâdîler'in tarihi iyi tetkik edildiği zaman onların son derece teşkilatçı oldukları görülecektir.İbâdîler, sorunların altında ezilip, yok olmaya razı olmayan sorunları aşmak için

²⁹ Dercîni, s. 65

³⁰ Dercîni Tabakât cilt1. sayfa29 ibni Haldun el iber cilt 6 sayfa 113

³¹ Dercîni, adı geçen eser

³² Şemmâhî, Ebu'l-Abbas Ahmet b. Ebî Osmân Said b. Abdulvahid, *Kitabu's-Siyer*, Lübnan/Beyrut 2009, s 46.

³³

1- الإمام أبو عبدالله محمد بن بكر ، للشیخ أبي یقظان إبراهيم ، وهو لا يزال مخطوطا .
2- نظام العزابة بجزيرة ، للدكتور الشیخ فرحات الجعبري .
3- نظام العزابة ، للشیخ منیاز الحاج إبراهيم .
4- حلقة العزابة ، للدكتور محمد صالح ناصر .
5- نظام العزابة ، للأستاذ صالح سماوي .
6- النظم الاجتماعية والتربوية عند الإباضية في مرحلة الكتمان ، للدكتور عوض خلیفا

yeni mantıklı çözümler üretmeyi başaran bir topluluktur. Kuzey Afrika İbâdîleri tarafından kurulan Azzâbe teşkilatı bunun örneklerindedir.

Azzâbe teşkilatı şer'i usullerin, esasların ve itikadi prensipleri muhafazasında önemli rol oynayarak İbâdî toplulun günümüze ulaşmasında önemli rol sahibidir.³⁴

Basra ve Küfe'de yoğun siyasi baskılara maruz kalan İbâdîler varlıklarını korumak ve İslâm'ı yaymak için Kuzey Afrika'ya yöneldiler. Hameletü'l İlim³⁵ sayesinde buralarda görüşlerini kısa sürede yaydılar. Ancak Agalibe ve Şia saldırılarıyla İbâdî Rüstemiyye devletinin yıkılması İbâdî topluluğu zor durumda bıraktı. İbâdîler Şia'nın İslâm ahkâmını doğru bir şekilde uygulamadığını görünce bir çözüm arayışına girdiler ve Azzâbe sistemini kurdular. Azzâbe teşkilatının kuralları Mizab vadisi³⁶ İbâdîleri arasında pekiştirildikten sonra Libya, Tunus ve Cazayir'e nakledildi.

Azzâbe sistemi Ebu Abdullah Muhammed b. Bekr el-Feristâi tarafından kurulmuştur.³⁷ El-Feristaî hicrî dördüncü asrın ortalarında (h. 345) Libya'nın Cebel-i Nefuse³⁸ bölgesinin Fersitâi şehrinde dünyaya gelmiş ve h. 440 yılında vefat etmiştir.³⁹ Doğduğu şehre nispetle kendisine Feristâi lakabı verilmiştir. el-Feristâi devrinin alimlerinden dersler almak suretiyle saygın bir alim olmuştur. Azzâbe teşkilatı onun zekasını gösteren bir delildir. Azzâbe sistemi bir başka devlet kurmaya ihtiyaç kalmadan ve zalim bir devletten yardım almadan İslâm ahkâmını ayakta tutmak ve adaletle iş yapmak⁴⁰ için kurulmuştur.

Azzâbe teşkilatı Kuzey Afrika İbâdî toplumunu tanımak açısından çok önemlidir. Ne yazık ki ülkemizde bu konuda yazılmış eski bir makale dışında yapılmış başka bir çalışma yoktur. Aynı şekilde Tunuslu bilgin el-Ca'birî tarafından yazılan Arapça bir kitap, bir master tezi ve bunlar dışında bir kaç kitaptan başka detaylı arapça çalışma yoktur.

Makalemizde kaynak tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırma Azzâbe teşkilatının kuruluşu, yapısı ve amaçları ile sınırlı tutulmuştur.

Kavramsal Çerçeve

³⁴ Cabirî, s.24

³⁵ Şemmâhî, *Kitabu's-Siyer*, s. 27; 53; Dercînî I, 58; Cabirî, Ferhat, *Nizamu'l-Azzâbe inde'l-İbaziyye ve Vehbiyye*, s. 10; Baba, İsmail Amr, "Vadi Mizab", *Mecelletü'l-Tarih*, c. 19, Cezayir 1985, s. 107

³⁶ Baba, İsmail Amr, "Vadi Mizab", *Mecelletü'l-Tarih*, c. 19, s. 107

³⁷ Es-Sa'dî, Muhannâ b. Râşid, "Ebî Abdullah Muhammed b. Bekr, *Min fikri'l-İbâdiyye*

<http://www.istiqama.net/olama/abubakr-mohamed-alfarsatai.htm>, 17.05. 2017; Ya'kub, b. Salim *Asâru Cezireti Cerbeti*, Saltanat-ı Omân 2014, s. 79; Cabirî, s. 24; Yusuf b. Bekir el-Hâc Sa'id, *Tarihu'l-İbâdiyyeti fi'l-Magribi'l-İslâmi*, Gardaye 2016, s. 109-110.

³⁸ Şemmâhî, 28.

³⁹ Ya'kub, b. Salim *Asâru cezireti Cerbeti*, Saltanat-ı Omân 2014, s. 82

⁴⁰ Cabirî, Ferhat, *Nizamu'l-Azzâbe inde'l-İbaziyye ve Vehbiyye*, s. 23.

Kelime Anlamı

Kökeni Arapça olan Azzâbe, âzub ya da îzâbe'den türemiştir. Uzlet, gurbet, tasavvuf, teheccüd ve dağların başındaki topluluk gibi anlamları ihtiva etmektedir.⁴¹ Kur'an-ı Kerimde iki yerde geçer.

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ⁴² فِي

Senin içinde olduğun herhangi bir durum, onun hakkında Kur'an'dan okuduğun herhangi bir şey ve sizin işlediğiniz herhangi bir iş yoktur ki, ona (iyice) daldığımızda, biz sizin üzerinizde şahidler durmuş olmayalım. Yerde ve gökte zerre ağırlığına hiç bir şey Rabbinden uzakta (saklı) kalmaz. Bunun daha küçüğü de, daha büyüğü de yoktur ki, apaçık bir kitapta (kayıtlı) olmasın.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَأَتَاتِيكُمْ عَالِمُ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ⁴³ Sebe, 3.

Kâfir olanlar ise şöyle dediler: “- Bize, o kıyamet vakti gelmiyecek.” (Ey Rasûlüm, onlara) de ki: “-Öyle değil, doğrusu gaybi bilen Rabbim hakkı için, kıyamet muhakkak size gelecektir. O’ndan (Rabbimin ilminden), göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey kaçmaz. Bundan daha küçük ve daha büyük ne varsa hepsi muhakkak bir Kitab-ı Mübîn’dedir= Levh-i Mahfuz’da yazılıdır.

Terim Anlamı

Azzâbe İbâdî toplumun dini, siyasi ve diğer sorunlarını çözmek için bir arayan gelen şehrin ilmen ve ahlaken en saygın kişilerinin oluşturduğu bir heyettir. Zuhur ve Difa’ imameti dönemlerinde imamı şura meclisi veya onun amili veya ona vekalet eden kişi temsil eder. Kitman ve şira imamet imameti döneminde ise imamı Azzâbe heyeti temsil eder.⁴⁴ Azzâbe heyeti kendi arasından birisini heyete başkan olarak seçer ki ona şeyhu’l-Azzâbe adı verilir. Azzâbe, İbâdî toplumun amaçlarını gerçekleştirmek yolunda nefsin, ailenin ve hayatın meşgul edici ağırlıklarından uzak kalmaktır. Bir Azzâbi için asıl amaç, dünyevi bir karşılık

⁴¹ Mesudî, Mezhudî, *Cebeli Nefuse*, s. 423. (مادة عزب) .503. ص: 1988، بيروت، المشرق، ط: دار المشرق، 1988.

⁴² Yunus 61,

⁴³ Sebe, 3

⁴⁴ Subhanî, Ayetullah Şeyh Cafer, “Halkatu’l-Azzâbe”, *Milel ve’n-Nihal*, c. V, s. 291. İbadilere göre Mesâlik’i Dîn yani dini uygulama yolları dört tanedir. Zuhur, Difa Şira’ ve Kitman İmametî. Dercînî, Dercînî, Şeyh Ebû’l-Abbas Ahmed b. Saîd, 670/1271, *Tabakât*, (thk. İbrahim Tallay), I, II, Beyrut, 1974, , s.14.

beklemeksizin yani karşılığını Allah'tan umarak İbâdî toplumun genel menfaatlari için çalışmaktır. Bunun dışında kalan şeyler amaç değil araçlardır.⁴⁵

Azzâbe anlamında kullanılan bir diğer isim الحلقه' dır.⁴⁶ Dönmek anlamında gelen التحليق den türemiştir. İbazi toplumun ihtiyaçlarını görüşmek için mescitlerde toplanan kişiler halka/daire şeklinde oturdukları için onlara bu isim verilmiştir.⁴⁷ Günümüz eğitim uzmanlarının ortaya koyduğu en ideal oturma usulu de halka şeklindedir. Hatta dünyanın en ünlü okullarındaki sınıflara bakıldığında ve toplantı biçimlerine göz atıldığında bunu görmek mümkündür.

Azzâbe⁴⁸

İbâdî toplumun dini, siyasi ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş bir örgüttür. Heyeti oluşturan sınırlı sayıda ki kişi bilgi ve olgunluk bakımından şehrin seçkinleri arasından seçilmektedir. Levicki Azzabe'yi her ne kadar teokratik bir nizam olarak tanımlasa da⁴⁹ bu tarif eleştiriye açıktır. Çünkü “teokratik sistem” devletin ruhban din adamları tarafından yönetilmesidir. İslam'da ruhban sınıfı olmadığı gibi, Azzâbe'de görev yapan kişiler, halkın seçimi ile toplumun saygın kişileri arasından seçilir. Bu yönü ile “cumhuri” bir nizamdır. İslâm tarihine bakıldığında raşit halifelerin de ümmetin onayı ile göreve geldikleri görülecektir.

İbâdî toplumunda üç çeşit imamet vardır.İbâdî toplulunun varlığı tehlikeye düştüğünde *savunma imameti* dönemine geçilir. Bu dönemde Azzâbe, halifenin, valinin ya da onun danışma meclisini temsil eder.⁵⁰ Azzâbe heyeti kendi arasından bir imam seçer, ki bu imama Şeyhu'l-Azzâbe adı verilir. Seçilen imamın yaşına, kabilesine veya başka bir özelliğine değil bilgisine ve liyakatına itibar edilir. Halkın sorunları Azzâbe şeyhine arz edilir. Şeyh heyetin kararını aldıktan sonra bir hüküm verir ve onu uygular.

Şeyhul- Azzâbe

Şeyhul- Azzâbe, heyete başkanlık eder:⁵¹ Azzâbe, toplumun sorunlarını çözmek, İbâdîler'in hedeflerini gerçekleştirmek için strateji üreten, bu stratejilerin toplumda kabulünü sağlayan ve İbâdî toplum adına uygulayan siyasi bir oluşumdur. Azzâbe heyeti, amaçlarını

⁴⁵ Mesudi, Mezhudî, *Cebeli Nefuse*, s. 424.

⁴⁶ Ebu Zekerriya Yahya b. Ebî Bekr, *Kitabu's- Siyer ve Eimmetihim*, Cezayir 1979, s. 173-176; Subhanî, Ayetullah Şeyh Cafer, “Halkatu'l-Azzâbe”, *Milel ve'n-Nihal*, c. V, s. 291.

⁴⁷ Nizva da akşam namazından sonra bir halkaya iştirak ettim. Uman'da İbadiler için bir baskı söz konusu olmadığından sanıyorum bu halkalar toplumu eğitici bir mahiyet kazanmış.

⁴⁸ Subhanî, Ayetullah Şeyh Cafer, “Halkatu'l-Azzâbe”, *Milel ve'n-Nihal*, c. V, İran 1428, s. 291

⁴⁹ T.Lewicki: Halka, in *Encyclopédie de l'Islam*, III, p: 98

⁵⁰ Cabirî, s.60-75

⁵¹ Subhanî, Ayetullah Şeyh Cafer, “Halkatu'l-Azzâbe”, *Milel ve'n-Nihal*, c. V, s. 293

gerçekleştirmek için belli aralıklarla toplanır. Bu toplantıların başkanlığını Şeyhu'l-Azzâbe yürütür. Genel olarak Şeyhu'l Azzâbe'nin görevlerinin şu şekilde sıralayabiliriz:

Temsil: Azzâbe dışı kapalı içe açık bir İbâdî örgütlenmedir. Azzâbe'nin İbâdî toplum içerisindeki temsil görevini Şeyh yürütür.

Beyan: Heyet adına konuşmak, alınan kararları halka açıklamak Şeyhu'l-Azzâbeye aittir.

İcra: Bu görev şeyhu'l-Azzâbe'nin İbâdî toplum içerisindeki otoritesini gösterir.

Azzâbe teşkilatı siyasi baskılar altında yaşayan İbâdîlerin varlıklarını koruyabilmek; dini, siyasi, ilmi ve ekonomik her tür ihtiyacı karşılamaları açısından önemlidir.⁵²

Mescitlerde toplanan Azzâbe⁵³ için mescit yakınlarında bir ev bulundurulur. Ancak bu evde yapılan toplantıların, görüşülen konuların ve alınan kararların deşifre olmaması için her tür tedbir alınır. Bunun için bazı tedbirler alınmıştır; insanların bu evlerden uzak olması gerekir; başkalarının bu evlere girmesine izin verilmez;⁵⁴ evle ilgili her tür bakım işi Azzâbe'nin büyükleri tarafından karşılanır ki, temizlik, gözetim, tefrişat bunlardan bazılarıdır. Azzâbeye ait gizli belgeler burada korunur, başkalarının görmesine izin verilmez; İbâdî toplumun bilmesi gereken kararların dışında kalan tüm kararlar gizli tutulur, başkaları tarafından bilinmesine izin verilemez. Halkada alınan kararlar hakkında açıklama yapmak gerekiyorsa bunu Şeyh ya da onun tayin ettiği kişi yapar.

Azzâbe ve İbâdî toplum tabir yerinde ise ruh ile beden gibi bir bütünlük oluştururlar. Azzâbe İbâdî topluma can verir; davranışlarını ayarlayarak beden mesabesinde olan İbâdî topluluk da gönüllü bir şekilde ona uyar. Azzâbe ile İbâdî toplum arasında bir uyumsuzluk istisnadır. Böyle bir durum olursa Azzâbe alınan kararları gerçekleştirmek için olağan üstü gayret gösterir.

Azzâbe Heyetinin Sayısı ve Görev Dağılımı

Azzâbe heyetinin sayısı on ile on altı arasında değişmektedir. Azzâbe de yer alan üyeler arasında görev dağılımı şu şekildedir:⁵⁵

1. Şeyhu'l-Azzâbe

Azzâbe'nin liderliği son derece önemlidir. Zira bu heyet zor siyasi şartlar altında görev yapmaktadır. Baskılar karşısında gücünü koruması, sorunlar karşısında problem

⁵² Cabirî, s. 23

⁵³ Subhanî, Ayetullah Şeyh Cafer, "Halkatu'l-Azzâbe", *Milel ve'n-Nihal*, c. V, s. 292

⁵⁴ Subhanî, Ayetullah Şeyh Cafer, "Halkatu'l-Azzâbe", *Milel ve'n-Nihal*, c. V, s. 292

⁵⁵ Salim b. Yakub, *Ceziretü'l-Cerbe*, Tunus 1986, s. 84-86

çözme kabiliyetinin yüksek olması son derece önemlidir. Bu nedenle Şeyh olacak kişide bilgili, kararlı ve zeki olmak aranan temel özelliklerdir.

2. **İstişare Heyeti** (müsteşarlar): Azzâbe'nin lideri olan Şeyh İbâdî toplulunun sorunlarını istişare heyeti ile görüşür. Dört kişiden oluşan heyetin üye sayısı sabit kalır. Şeyh istişare heyetinin onayı olmadan karar alamaz.

3. **İmam:** İmamet için bir üye seçilir. İmam olacak kişi istişare heyetinden birisi de olabilir.

4. **Müezzin:** Müezzinlik görevinden de bir üye sorumludur. İmamet gibi Müezzinlik görevini istişare heyetinden bir üye de yürütebilir. Müezzinin görevi namaz vakitlerini takip etmek ve ezanın önemini vurgulamaktır.

5. **Vakıf Vekilleri:** iki üyeden oluşan Vakıf Vekilleri, vakfın iç dengelerinden ve ekonomik gelişiminden sorumludurlar. İthalat ve ihracatla ilgili düzenlemeleri yapmakla sorumludurlar. Vakıf Vekillerinin çok zengin ve çok fakirlerden olmaması gerekir.

6. **Öğretmenler:** Eğitim ve öğretim müfredatını belirlemek, uygulamak ve takip etmekle sorumludurlar. İbâdî toplumun ihtiyacına göre sayıları belli olur. Bu sayı üçten fazla da olabilir az da olabilir.

7. **Gassal/ Cenaze işlerinden Sorumlu Vekiller:**⁵⁶ Cenaze işlerinden sorumlu dört ya da beş üye seçilir. Bu üyeler cenazelerin

- a. Yıkanması
- b. Kefenlenmesi
- c. Namazlarının kılınması
- d. Vasiyetlerinin yerine getirilmesini
- e. Miraslarının paylaşılmasını takip ederler.

Azzâbe heyeti İbâdîler'in hakim olmadığı siyasi yapılar içerisinde faaliyet gösterdiği için kendi içlerinde bir kısım toplumsal yaptırımlar geliştirmişlerdir. İnanç ve amelde İbâdî toplumunun güvenini kaybeden kimseler bu hizmetlerden

⁵⁶ Muammer, Ali Yahya, *El-İbadiyye fi Libya*, s. 109.

faydalanamamaktadırlar. Ancak cenazenin defni, farz-ı kiyafe bir ibadet olduğu için halkaya dahil olmayan kimselere bu hizmetin verilmesin bir engel yoktur.

Azzâbe Heyetine Üye Olabilme Şartları

Azzâbe, İbâdî toplumun dini, siyasi, ekonomik ve eğitimle ilgili işlerini yürütmekle görevli seçkin bu kurum olduğundan üyelerin nitelikli olması gerekmektedir.

1. Hafız olması veya Kur'an ahkamına göre amel atmesi
2. Halkada yapılan dersleri anlayabilecek seviyede olması zaman zaman oraları ziyaret etmesi
3. Ders esnasında öğrenci kıyafetlerini halkaya katılırken de halkanın üniformasını giymesi
4. İbâdî toplumun sorunlarını yürütecek seviyede akıllı ve zeki olması
5. Dersleri sevmesi ve derse katılmaya istekli olması
6. Halk arasında itibarını zedeleyecek kadar dünyevi işlerle meşgul olmaması
7. İç ve dış temizliği yakalaması: İnsanların mallarında eli ve gözü olmamalı ve kalbi temiz olmalı. Sokaklarda dünyalık için günlerini geçirmemeli.

Azzâbe'nin Görevleri

1. Eğitim öğretimin başarıyla yürütülmesi için gerekli olan tüm hazırlıkları yapmak. Eğitimin amacı; öğrencilerde adalet duygusunu oluşturmak ve sosyal hayatta lazım olan din ahkâmını öğrenmeleri istenir. Kur'an-ı Kerîm'i sosyal ve şahsi hayatla ilgili emirlerini anlayacak kadar öğrenmek. Bu haklar çocukların büyükler üzerindeki temel haklardır. Öğrenci olacak çocuk eğitimini devam ettirecek maddi imkanlarda yoksun ise onun tüm ihtiyaçlarını infa yoluyla karşılamak halkanın görevidir.

2. İctimai hayat herkes için aynı oranda zor ya da kolay değildir. Toplumda bazı insanlar zengin iken bazıları da fakirdir. Zenginliğin ve fakirliğin imtihanları farklıdır. Ama fakirlik zor bir durumdur. Bu hakikate Sevgili Peygamberimiz "Fakirlik neredeyse küfür yazdı" buyurmuştur. Halkanın görevlerinden birisi de fakir kardeşlerine yardımcı olmak, hayatın onlara yüklemiş olduğu zorlukları paylaşmaktır. Zenginler bazen onlara iş imkanları sunarak bazen de doğrudan yardımcı olarak bu görevi ifa ederler.

3. İnsanlık tarihi boyunca sorunsuz bir toplum olmamıştır. Hayatın problemleri uhrevi imtihanın bir parçasıdır, aynı zamanda. Ve bazen insanlar bencil davrandıkları için aralarındaki sorunları çözüme kavuşturamazlar. Halka'nın bir görevi de İbâdî toplum içerisindeki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmaktır. Haklıyı haksızdan ayırmak ve hakkı yerine ulaştırmaktır.

4. Mescitlere bağlı vakıfların ve halkanın düzenin sağlaması; gider ve gelirleri kayıt altına alarak gereksiz harcamalara engel olmak; vakıfların sayısını toplumun ihtiyacına göre artırmak, düzensizlikleri gidermek ve vakıfları geliştirmek.

5. Çarşı ve pazarları korumak: Halkanın ekonomik hayat üzerinde de ciddi etkisi vardır. Öncelikle alışverişlerin İslâm'a uygunluğunu denetler; İslâm'ın izin vermediği işlerin yapılmasına ve şüpheli şeylerin satılmasına engel olmak.⁵⁷

6.İbâdî toplumun mal ve iskan güvenliğini sağlamak; bunun için aldatıcıların, hırsızların ve zorbaların insanların mallarına ve hayvanlarına zarar vermesine engel olurlar.

7.İbâdî toplum tarafından konan dini ve sosyal kurallara asi olanları ve suçluları cezalandırmak, ıslahları mümkünse onları terbiye etmek ve tövbe edip Allah'a dönünceye kadar onlarla muamelenin kesilmesini sağlamak.⁵⁸

9. Savaş ve barış halinde dış ilişkileri sağlıklı bir şekilde yürütmek.⁵⁹

İslâm'da bireysel ve içtimai görevlerin icrası için toplu yaşam bir gerekliliktir. Aynı duygu ve düşünce etrafında birleşen insanlar bir araya gelerek bir cemaatı oluştururlar. O topluluğu cemadattan ayıran temel esas bir amacı gerçekleştirmek için duygu ve düşünce birliği içerisinde hareket etmektir. Tesadüfen bir araya gelen ve ortak amacı olmayan insanlar cemaat değil kalabalıktır. İbâdîler tarihleri boyunca kalabalık olarak değil bir cemaat olarak yaşamayı başarmış bir topluluktur. Bu sayede, karşılaştıkları ağır siyasi ve ekonomik baskıları aşarak varlıklarını korumalarını korumuşlardır.

İbâdîler birlikte ve düzenli yaşamaya iten iki önemli sebep vardır. Birincisi Allah'ın emri ikincisi baskılara karşı kendilerini koruyabilmek için birlik olma zarurietiyi. İşte bu zorunluluklar onlara örgütlü yaşamayı öğretmiştir. Azzâbe heyeti de bu zorunlulukların bir meyvesidir. Basit bir örgütlenme değil İbâdî toplumun dini, siyasi, ekonomik ve diğer sosyal

⁵⁷ Bağturî, *Siyeru Nefuse*, s. 13

⁵⁸ Cabirî, s. 77.

⁵⁹ Bağturî, *Siyeru Nefuse*, s. 13

sorunlarına çözüm üreten, kural koyan, kuralları uygulayan ve gerektiği durumlarda cezaları infaz eden bir kurumdur.

Azzâbe'nin Örgütlenme Biçimi

Azzâbe heyetleri köylerde ve şehirlerde oluşturulur.⁶⁰ Köy ve şehirlerde bulunan halkalar Cebel'de bulunan Yüce Meclise bağlıdırlar. Her halka bulunduğu köyün ya da şehrin sorunlarını çözmekle mükelleftir. Halkaların üyeleri şehirlerin ve köylerin özel işlerinden sorumlu olan kimselerdir. Küçük halkaların çözmekte zorlanacağı büyük problemler Cebel'de bulunan ana meclise taşınır. Bu meclis büyük şeyhin yönettiği ana meclistir.

Azzâbe halkasının bulunduğu her bir şehirde bir şeyhin bulunması zorunludur. Bu şeyhler normal zamanda müntesiplerin problemleri ile ilgilenirken Kitman zamanında imamın yerine geçerler. Şehirlerde olan halkaların şeyleri büyük şeyhin müsteşarları konumundadırlar. Şehirlerde bulunan şeyhler yani danışmanlar belli aralıklarla Büyük Şeyh ile toplantılar tertip ederler. Büyük şeyhin başkanlığında alınan kararlar bütün şehirler için geçerlidir. Azzâbe Şeyhi aldığı kararları şehrin merkezinde ilan etmek durumundadır. Azzâbe şeyhi imamın adaletini temsil eder. Şeyh şura Meclisi ile mukayyettir. Şeyh fetva vermekte zorlandığı durumlarda müftiden yardım isteyebilir. Fakat bu yardım bilmediği bir şeyi öğrenmek şeklinde değildir. Zira Azzâbe şeyhin toplumun en bilgili olanıdır. Müftü makamında olan birisi ihtilafli konuları araştırır ve fakihlerin görüşlerini özetler. Azzâbe şeyhi bu malumatları edindikten sonar görüşünü kendisi beyan eder. Devirli bir şekilde yapılan toplantılarda İbâdî toplumun sorunları görüşülür ve sorunların çözümü hakkında kararlar alınır. Küçük şehir halkaları geçerli sebepleri olduğu takdirde Azzâbe şeyhinin hazır bulunduğu meclisi toplantıya çağırabilirler. Her halkanın kendi şeyhi ve müsteşarları bulunur.

Azzâbe Halkası Üyelerinin seçimi

Halkada görev yapacak kimselerin diğer insanlardan farklı bazı özelliklere sahip olması gerekir.⁶¹ Bu kimseler kabiliyetleri ve yaşantıları ile şehri ve kabilesini temsil eden seçkin kimseler olmalıdır. Kabilelerden seçilen üyelerin dağılımının eşit olması gerekmez. İhtiyaç halinde kabile dışından da üye seçilebilir. Üye seçiminde iki yol takip edilir:

1. Ya kabile içerisinde üyeliğin tüm şartlarını barındıran kişi bir başkasını kendisine tercih ederek onun üye olmasını sağlar.

⁶⁰ Muammer, Ali Yahya, *İbâdiyye fi'l-Cezayir*, s. 270

⁶¹ Cabirî, s.75.

2. Heyetten bu görevi yapabilecek bir adayı tavsiye etmesi istenir. Üye olma vasıflarını taşıyan bir veya birden fazla üye aday gösterilir heyet onların içerisinde birisini seçer.⁶²

Belirlenen üye resmi makama davet edilerek nasıl faaliyette bulunacağı ona anlatılır. Halka içerisinde görev almak için hem halkanın çalışma kurallarına hem de İslâm ahlakına riayet zorunludur. Çünkü halka sadece İbâdîler'in dünyevi sorunlarını çözmekle görevli bir kurum değildir. Aynı zamanda İslâm'ın güzelliklerini tanıtmakla da vazifelidir.⁶³ Bu yüzden adayların İslâm ahlakına uygun davranışlar sergilemeleri önemlidir. Bedenlerini su ile temizlerken, kalplerini ve ruhlarını da İslâm terbiyesi ile nurlandırmalıdır. Özellikle halkanın adabına riayet etmesi istenir ki bunları şu şekilde sıralamak mümkündür: doğru, saygın, iffetli, takva, mescide devam etme, dünyalık peşinde koşmama, kardeşlerine karşı merhametli, suçlulara karşı sert olmalıdır.

Üyeler insanlardan müstağni olmalı. Kendi rızıklarını kendileri temin etmelidir. Mümkünse ticaretle meşgul olmalı. Çünkü ticaret insanlar ile buluşmasına vasıtası olur. Halkaya katılan kimse vaktini evi, tarlası/ işyeri ve mescit olmak üzere üç mekanda geçirir. Seçilen üyeye yapması gereken sorumluluklar ve haklar anlatıldıktan sonra üye kanaatini belirtir. Eğer kabul ederse halka içerisindeki iş bölümünden herhangi birisi ona görev olarak verilir. Bunlar; Eğitim işlerini yürütmesi, mescidin vekâletini yerine getirmesi ve ölümlerin haklarının gözetilmesine iştirak etmesi gibi şeylerdir.

Yaş olarak büyük olmak halka içerisinde de büyük olmak anlamına gelmez. Yeni seçilen üye onların en küçüğü kabul edilir. Halkanın çalışma kurallarını ve hizmet edebini öğrenmek için önceki üyeden kendisi ile birlikte üç gün kalmasını talep eder. Selef olan daima halefin önünde gelir. Bir Âzabî nerde bulunursa bulunsun reis kabul edilir. Genel oturumlarda sözü açmak ve kapatmak ve bir tartışma vb. şeyleri yapmak sadece onun hakkıdır. Bir öğrenci veya herhangi biri söz konusu şeylerden birine onun izni olmadan temas edemez.

Âzabî'nin Cezası

Daha önce ifade edildiği gibi Azzâbe sadece dünyevi problemleri çözen bir kurum değildir. Halka üyelerinin İslâm ahlak ve faziletinin güzelliklerini temsil etmek gibi de bir

⁶² Cabirî, s.62.

⁶³ Şemmâhî, *Siyer*, s. 305; Bağturi, *Siyeru Nefuse*, s. 13; cabirî, s.20

El-Âzzabe العزابة

görevleri vardır. Bu nedenle onlar sıradan insanlar gibi olamazlar. Tüm davranışlarının İslâm'a uygun olması gerekir. Başkaları için küçük hata sayılan davranışlar onlar için büyük hatadır. Bu sebeple elden geldiğince günahlardan ve insanların hoşlanmadığı şeylerden uzak kalmalıdır. Azzâbi halkı, Hakkı ve halkıyı önemsemelidir. Azzâbinin yaptığı hata Allah'a isyanı gerektiriyorsa ya da Azzâbe'nin saygınlığına bir zarar veriyorsa kendisinden haklılığını ispat edecek deliller istenir. Şayet heyeti ikna edecek deliller getirirse masum olduğuna hükmedilir. Hata yapan kimsenin tövbe yapması gereklidir. Ancak bir Azzâbi tövbe de yapsa ikinci defa halkaya seçilme şansı yoktur. Hata yapan hatasından açık bir şekilde tövbe etmedikçe onunla ilgili beraat (beri/uzak olma) hükmü ortadan kalkmaz.

Halkaya üye olan kişi eğer tövbeyi gerektirmeyen küçük bir hata yapmış ise bu durum insanlara ifşa edilemez ama üye bir süre meclisten uzaklaştırılır. Onun için bir eğitim meclisi kurulur. Davranışlarını düzeltmesi için oryantasyon eğitimi verilir. Bu durumu mümkün olduğunca insanlardan gizli tutarlar. Bunun nedeni Azzâbe'nin itibarını korumaktır. Çünkü Azzâbe denildiği zaman Allah'ın emirlerini yapan ve nehiyelerinden kaçan kimse akla gelmelidir. Bu da İslâm'ın ameli ve ahlaki her türlü prensibine bağlı olmakla mümkün olur.⁶⁴ İbâdîler bu durumu şöyle ifade ederler. İnsanları temsil eden kimseler süt gibidirler. Süt üzerine düşen her hangi bir şey onun mahiyetine tesir eder. Türkçe de güzel bir deyim vardır; sinek küçüktür ama mide bulandırır.

Sonuç

Azzâbe Kuzey Afrika'da Rüstemi Devletinin yıkılmasından sonra İbâdîler tarafından oluşturulan bir kurumdur. Fatimîer'in gayr-i İslâmi yaşantılarına karşı doğru İslâmî yaşamak ve yaşatmak büyük bir ihtiyaç olarak ortaya çıktı. Diğer yandan İbâdîler arasında birlik ve beraberliğin korunması ve içtimai düzenin devam etmesi gerkiyordu. Başlangıçta eğitim ve öğretim alanında denenen sitem Ebu Abdullah Muhammed b. Bekr el-Feristâi tarafından Azzâbe olarak geliştirildi. Azzâbe dini sorumluluklar taşımakla beraber sosyal bir kurumdur.

Azzâbe, zor duruma düşen İbâdîler'in sosyal problemlere çözüm üretme kabiliyetini gösterir. Basra, küfe gibi merkez şehirlerde fırkanın görüşlerini yaşanması ve yaşatılması zorlaşınca fırkanın merkezden uzak merkezlere taşınması İbâdîler'in problem çözme kabiliyetlerinin ve Hz. peygamber'in siyerini doğru anlamalarının göstergesidir. Azzâbe teşkilatı ile İslâm ahkâmını ayakta tutmayı, İbâdi birliğini temin etmeyi ve tüm bunları zalim bir devlete ihtiyaç duymadan yapmayı başarmışlardır.

⁶⁴ Dercîni, *Tabakât*, c. I, s.145.

İbâdî olmayan kaynakların düşmanlık duyguları içerisinde hakikatı saptırarak onları düzen düşmanı olarak tanıtmalarına rağmen gerçekte İbâdîler sosyal yaşamda anarşiye asla izin vermezler. Gerek kendi aralarında gerekse diğer dini ve sosyal guruplarla birlikte yaşamının kurallarını koyarak sosyal hayatta bir düzen sağlamışlardır.

Azzâbe teşkilatının günümüze kadar devam etmesi onun güçlü ve İbâdî toplumun ihtiyaçlarına cevap veren sağlam bir siyasi yapı olduğunu göstermektedir. Bilindiği gibi sosyal hayatın kanunlarından birisi pratikte işlevsel olmayan bir yapının uzun süreli varlığını koruması imkânsızdır. Hayatın dini, siyasi ve diğer tüm zorluklarına karşı Azzâbe'nin, İbâdî toplumu bu günlere taşıması onun gücünün göstergesidir.

Kaynakça

Ateş, Orhan, “Tahkim Telakkisine Eleştirel Yaklaşım”, *DÜİF: Dergisi*, Diyarbakır 2012, c. 14, sayı 1, s. 293-328.

Ateş, Orhan, *Günümüz Ummanİbâdîyyesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi 2007 Bursa.

Ateş, Orhan, “İmam Ebû Şa'sa Câbir b. Zeyd Ve İbâdîyye Fırkası İçindeki Yeri Ve Önemi”, *ASEAD Avrasya Uluslararası Hakemli Dergi*, 2007 Mart sayısı, s. 58-83.

Baba, İsmail Amr, “Vadi Mizab”, *Mecelletü'l-Tarih*, c. 19, Cezayir 1985,

Bağturî, *Siyeru Nefuse*, byy.

Berrâdî, Ebu'l-Kâsım, *Cevahiru'l- Münteka*, (cd kopya).

Câbiri, Ferhat, *Nizamu'l-Azzâbe inde'l-İbâdîyye ve Vehbiyye*, Tunus 1975

Dercîni, Şeyh Ebû'l-Abbas Ahmed b. Saîd, 670/1271, *Tabakât*, (thk. İbrahim Tallay), I, II, Sîb, Salatanat-ı Omân 2016

Dercîni, Şeyh Ebû'l-Abbas Ahmed b. Saîd, 670/1271, *Tabakât*, (thk. İbrahim Tallay), I, II, Beyrut, 1974

Debûz. Muhammed Ali, *Târihu'l- Magribi'l-Kebîr*, yy. 1923.

Ebu Zekerriyya Yahya b. Ebî Bekr, *Kitabu's- Siyer ve Eimmetihim*, Cezayir 1979

El-Kafi, Ebu Ammâr, *Siyer*, Tunus 1975

Harisi el- umman-i el- Ukudu'l -Fıdiyye.s.142.149

Hevâce Abdulaziz, “ Vadi Mizabta Nizamu'l Azzâbe: Sosyolojik Bakışla Halka'dan Heyete”, fac.univ-ghardaia.dz/khouadja/إلى-من-الحلقة-إلى-، 19.05.2017, 0043.

El-Âzzabe العزابة

İbni Haldun, el İber, c. VI, byy.

İbn Haldun (808/1405), *Mukaddime*, Beyrut, 1978.

İbnu Azarî, El_Marakeşi, Elbeyan, El Mağrib fi Ahbari'l- Endulüs ve'l- Mağrib, ,
Beyrut c. 1

İbnu'l- Esîr, el –Kamil fi't-Tarih, Beyrut 1965 c.V.

Kalhâtî, Kalhâtî, el-Keşf ve'l- Beyân, (thk. Seyyid İsmail Kâşif), c. II, Saltanat-ı Umân,
1980.

Mesudi, Mezhud, *Cebeli Nefuse*, Sib 2019

Muammer, Ali Yahya, El-İbadiyye fi Libya, Sib/ Salatanat-ı Uman 2008.

Muammer, Ali Yahya, *İbâdiyye fi'l-Cezayir*, Sib/ Salatanat-ı Uman 2008.

Muhammed Ali Debuz, ,adı geçen eser sayfa. Sib/ Salatanat-ı Uman 2008.

Sa'dî, Muhannâ b. Râşid, “ Ebî Abdullah Muhammed b. Bekr, *Min fikri'l-İbâdiyye*
<http://www.istiqama.net/olama/abubakr-mohamed-alfarsatai.htm>, 17.05. 2017;

Salim b. Yakub, *Ceziretü'l-Cerbe*, Tunus 1986

Subhanî, Ayetullah Şeyh Cafer, “Halkatu'l-Azzâbe”, *Milel ve'n-Nihal*, c. V, İran 1428

Şemmâhî, Ahmed b. Said b. Abdulvahit, (928/1522), *Kitabu's-Siyer*, Thk. Ahmed b.

Said b. es-Siyabî, Maskat, 1987

Ya'kub, b. Salim *Asâru Cezireti Cerbeti*, Saltanat-ı Omân 2014

Yusuf b. Bekir el-Hâc Sa'îd, *Tarihu'l-İbadiyyeti fi'l-Magribi'l-İslâmi*, Gardaye 2016,